

Alene, sammen. Om former for fellesskap rundt morgenpilsen

Alone, together. On forms of community among early morning drinkers

Øystein Rudningen Skjælaaen

Rådgiver/stipendiat ved Folkehelseinstituttet, avdeling for rusmiddelbruk

Oystein.Skjaelaen@fhi.no

SAMMENDRAG

Å drikke alkohol er en symboltung handling. Hva du drikker, når, hvor og med hvem, spiller en rolle i den sosiale orden og gjør puber til fruktbare åsted for undersøkelser av sosialt liv. I denne artikkelen undersøkes hvordan det etableres ulike former for fellesskap på puber som åpner tidlig om morgenen. Med utgangspunkt i et langvarig feltarbeid konsentrert om hva som skjer de første morgentimene, utvikles en typologi over tre ulike former for fellesskap: 1. Alene, sammen, 2. Tilfeldig sammen og 3. Sammen som vanlig. Forskjellene mellom fellesskapsformene er at de kjennetegnes av ulike former for interaksjon og ulike relasjonelle bånd mellom deltakerne. På bakgrunn av at pubgjestene deler en avvikende aktivitet, argumenteres det for at en kan snakke om fellesskap selv om interaksjonene er subtile og de relasjonelle båndene svake. Analysen er forankret i et interaksjonistisk perspektiv, hvor deler av Goffmans begrepsapparat og Cohen og Delantys teorier om fellesskap er sentrale.

Nøkkelord

Fellesskap, alkohol, interaksjonisme, etnografi

ABSTRACT

Drinking alcohol is loaded with symbolic meaning. What you drink, when, where—and with whom—matters in the social order. Accordingly, drinking places become rich venues for the study of social life. This article explores how various forms of communities are developed in pubs that open early in the morning. By means of a long-lasting fieldwork focusing on what happened during the early hours of the day, a typology of three forms of communities is developed: 1. Alone, together; 2. Incidentally together, and 3. Together as usual. The differences between these forms of communities have to do with various types

of interaction and varied relational ties between the participants. Because the pub visitors share a deviant activity, it is argued that one could talk about community even in cases where the interactions are subtle and the relational ties are weak. The analysis is rooted in an interactionist perspective applying Goffman's analytical concepts and Cohen and Delanty's theories of community.

Keywords

Community, alcohol, interactionism, ethnography

INNLEDNING

Det er knyttet en rekke verdier og formelle og uformelle normer til det å drikke alkohol. Det er en symboltung handling, noe som reflekteres i antropologen Douglas' påstand: «Sampling a drink is sampling what is happening to a whole category of social life» (1987:9). Hva du drikker, når og med hvem, spiller en rolle i den sosiale orden. Den sterke symbolikken gjør puber til fruktbare åsted for undersøkelser av sosialt liv. Denne artikkelen bygger på et feltarbeid på puber som åpner tidlig om morgenen. Det enkle utgangspunktet var en tanke om at folk gikk på disse pubene for å treffe andre som også drikker øl om morgenen. At de fungerte som sosiale møtepunkt. Siden øl er tilgjengelig på butikken til under halve prisen, måtte det nettopp være noe *sosialt* som trakk dem til disse stedene. Hvorfor skulle man ellers gå ut en kald januarmorgen, ut i det offentlige rom, og utsette seg for det stigma det er å drikke alkohol til frokost? Det måtte være noe som veide opp for disse antatt negative sidene ved det. Kato, en mann førtiårene som periodevis besøker disse morgenpubene hyppig, hadde lignende tanker: *Det er jo dyrere å drikke ute, og det sier jo noe om at det ikke bare er alkoholen, men også det sosiale. Man betaler litt ekstra for å få det sosiale i tillegg, kan du si. Og det er jo på grunn av ensomheten at folk gjør det.*

Puber og andre steder hvor alkohol konsumeres, er gjenstand for forskning med en rekke ulike perspektiver og siktemål. Det som omtales som alkoholforskning er i hovedsak orientert mot hvilke problemer alkohol forårsaker (Peele & Grant 1999), og innenfor denne multidisiplinære forskningsgrenen er studier som fokuserer på drikkesteder som oftest rettet mot å identifisere faktorer som påvirker alkoholkonsumet og alkoholrelaterte problemer (Buvik & Rossow 2015; Fox & Sobol 2000; Graham & Homel 2008). Denne artikkelen relaterer seg mer til studier hvor oppmerksomheten er rettet mot de sosiale prosessene som finner sted på puber og barer, og hvor alkohol er en mer eller mindre sentral faktor i fortolkningen av de sosiale prosessene. En klassiker i den etnografiske tradisjonen er Andersons (1978) studie av hverdagslivet til gjestene på Jelly's Place, en bar og spritsjappe i gettoen i Chicago, hvor særlig den lokale, sosiale lagdelingen ble analysert. LeMasters (1975) og Alasuutari (1992) undersøker hvordan verdier og livstil knyttet til arbeiderklassen kommer til uttrykk i den sosiale omgangen på barer, mens Sandiford og Divers (2011) har skrevet om pubens rolle for marginaliserte grupper i Storbritannia. Oldenburg (2013) er opptatt av pubers og cafeers posisjon i en større samfunnskontekst, og argumenterer for at de kan betraktes som «third places» hvor mennesker får anledning til å spille ut andre roller enn det som forventes i de andre sentrale institusjonene: familie (first place) og arbeid (second place). I sin etnografi fra barer i San Francisco hevder Cavan (1966) at

interaksjonsmulighetene er åpnere på barer enn på andre sosiale arenaer, at det skal mindre til før fremmede kommer i prat.

Denne artikkelen handler om puben som sosialt samlingssted, og problemstillingen jeg forsøker å besvare er: Hva kjennetegner fellesskapene som etableres på pubene om morgene, og hvordan kan de forstås? Det spesielle med feltarbeidet som artikkelen bygger på, er at det er avgrenset til det som skjer på puben de første morgentimene og litt utover formiddagen. Tid er en av de sentrale markørene i samfunnslivet, og er avgjørende for hvordan vi tolker og vurderer hendelser. Ifølge Zerubavel (1985) oppfattes tid ut fra fire kognitive strukturer. Særlig relevant i dette tilfellet er hvordan tid oppfattes sekvensielt, at det i et samfunn eksisterer kulturelle regler for før og etter. Eksempler knyttet til alkohol kan være at drikking kommer etter arbeid eller etter at barna er i seng. I tillegg er det oppfatninger om standardiserte tider for sosiale hendelser, hvor mennesker i et samfunn gjør noenlunde det samme til samme tid. Relatert til alkohol gjelder i norsk sammenheng at det først og fremst drikkes på kvelden eller natten og fortrinnsvis i helger og ferier. At de tidsmessige strukturene er ordnet noenlunde likt i en sosial gruppe, at det er tidsmessig symmetri, bidrar ifølge Zerubavel til sosial integrasjon og solidaritet (1985:67). Å drikke om morgenen går normativt sett på tvers av en slik tidsmessig «orden» i samfunnet for øvrig, men samtidig gir det potensial for bånd mellom de som deler denne avvikende struktureringen av tid. Å dele et slikt normativt brudd «... contributes to the establishment of intergroup boundaries and constitutes a powerful basis for mechanical solidarity within the group» (Zerubavel 1985:67). Det tidsmessige avviket har en symbolsk kraft som påvirker dannelsen av ulike former for fellesskap på morgenpubene.

Den empiriske virkeligheten som ligger til grunn for artikkelen er altså at mennesker oppsøker disse morgenpubene og disse sosiale situasjonene med til dels stor hyppighet. Vi har med hverdagslige, rutinemessige handlingsmønstre å gjøre. Formålet med artikkelen er å vise hvordan det *sosiale* i disse handlingsmønstrene utspiller seg, og hvordan variasjonene i de sosiale uttrykkene gir grunnlag for å skille mellom ulike former for fellesskap.

TEORETISK RAMMEVERK

Dag Østerberg hevder at «[e]t grunnvilkår for menneskelivet er det å ha samkvem med andre mennesker» (1977:10). Det er formulert på lignende måter av andre (Taylor 1994), og det er verken oppsiktsvekkende eller kontroversielt. Det er en grunnleggende drivkraft at mennesker søker sammen. Men hva er det som skjer i slike møter som er så viktig?

Den svenske sosialpsykologen Johan Asplund (1987) er opptatt av begrepet *sosial responsivitet*. Teorien om sosial responsivitet handler om «...människans sällskapelighet och om hennes benägenhet att 'svara' när det ställs 'frågor' till henne. Denna responsivitet är så stark att människan ofta ställer frågor bara för att få tillfälle att svara» (Asplund 1987:29). Den sosiale responsiviteten handler om den basale tendensen til at folk reagerer på hverandres nærvær og handlinger, og i hovedsak på imøtekommende og vennlige måter. Ifølge Asplund er responsiviteten en elementær menneskelig egenskap som kan ikke forklares i seg selv. Den simpelthen skjer, uten mål, mening eller motiv, og den er en så sterk drivkraft at mennesker oppsøker situasjoner for å få anledning til å respondere.

Et annet perspektiv på menneskelivets grunnvilkår er behovet for anerkjennelse. Honneth (2008) skriver at anerkjennelse kommer i tre former: gjennom kjærlighet, rettigheter og solidaritet. Det er essensielt å anerkjennes som en partikulær, altså at ens individuelle egenskaper verdsettes, og det kan bare oppleves gjennom interaksjon med andre mennesker. Ifølge Honneth vil en ikke oppleve fullstendig anerkjennelse om ikke storsamfunnet også anerkjenner det partikulære ved de sosiale gruppene en tilhører. Perspektivet her er at puben er en sosial arena hvor gjestene kan oppleve lokal støtte for det å ta en øl om morgenen, en handling som på de fleste andre arenaer i samfunnet vil fordømmes. Asplunds og Honneths bidrag er fruktbare for mine analyser blant annet fordi de hjelper til med å få øye på at selv ved subtile og ordløse gester, der hvor det tilsynelatende ikke skjer så mye, kan det likevel pågå noe vesentlig, nemlig at man anerkjennes og får anledning til respondere på andre. Dette gir videre et grunnlag for opplevelse av fellesskap.

Perspektivet på fellesskap som legges til grunn er inspirert av Cohen (1989) og Delanty (2010). Felles for disse er at de hevder at det i vår tid ikke nødvendigvis er sosiale eller materielle strukturer som konstituerer fellesskap. Cohen (1989) er opptatt av hvordan fellesskap handler om etableringen av symbolske grenser som skiller noen fra andre. Han tar utgangspunkt i en enkel definisjon: En kan snakke om fellesskap når en gruppe mennesker har noe felles som skiller dem fra andre på en betydningsfull måte (1989:12). Cohen er opptatt av hvordan fellesskap er en opplevelse av å være i et fellesskap. Mer enn en objektiv, institusjonalisert realitet er fellesskap et symbolsk anliggende hvor opplevelsen av å dele verdier, moralske koder og interesser utgjør kjernen: «People construct community symbolically, making it a resource and repository of meaning, and a referent of their identity» (Cohen 1989:118). Symbolene som brukes er imidlertid ikke entydige. De kan ha ulik mening for deltakerne. Relatert til denne studien er perspektivet at den symbolske kraften som ligger i halvliterglasset med øl klokken åtte en mandag morgen, i seg selv skaper en grense mellom deltakelse og ikke-deltakelse.

Delanty (2010) følger Cohen langt på vei og argumenterer for at fellesskap i høy grad baseres på konstruksjon av symbolske grenser, men ifølge ham er det ikke grensedragningene som er det mest sentrale. Grenser konstrueres fordi det skaper grobunn for tilhørighet: «... community is not merely about meaning in terms of the symbolic construction of boundaries; it is more about belonging than about boundaries (Delanty 2010:153). Delanty argumenterer for at fellesskap kan forstås som kommunikasjonsfellesskap basert på nye former for tilhørighet (2010:151). Tilhørighet skapes ikke nødvendigvis gjennom stabile, sosiale strukturer, men karakteriseres av ustabile, flytende og individualiserte grupper som dannes og vedlikeholdes gjennom ulike former for kommunikasjon. Dette gjør moderne former for fellesskap skjøre og omskiftelige, men ikke mindre viktige.

For å undersøke hvordan fellesskap oppstår i praksis, er det interaksjonistiske perspektivet fruktbart. Interaksjonisme handler enkelt sagt om hva som skjer når mennesker møtes og hvordan mening konstrueres i disse møtene (Blumer 1986). Symbolske uttrykk, som tale, adferd og objekter, f.eks. et halvliterglass med øl, bidrar alle til fortolkning av mening og hvordan forløp av interaksjoner skrider fram. Basert på observasjonsstudier er målet med denne artikkelen å undersøke hvordan former for fellesskap oppstår og utspiller seg, og i den sammenheng er Goffmans analytiske begrepsapparat til hjelp. Det sosiale livet på puben består av løse og faste relasjoner, situasjoner med ukjente og kjente, og lokalene

varierer fra å være nesten tomme til tettpakket med folk. Goffmans begreper forsøker å fange mønstrene for hvordan interaksjoner utspiller seg i slike ulike situasjoner, eksempelvis knyttet til selvpresentasjon (1959), håndtering av stigma (1963) og involvering med ukjente (1966). Ritual fungerer som et overhengende perspektiv på ulike former for interaksjon. Med ritual menes vanlige, innforståtte måter å kommunisere på (Goffman 2005). Det kan handle om måter vi hilser på, måter vi beveger oss på i et rom fullt av folk, eller hvordan vi bestiller en øl i baren. Et utgangspunkt for Goffmans analyser av interaksjon, er at det involverer risiko. Ens selvbylde er avhengig av reaksjonene fra andre, og i interaksjoner kan noe gå galt, en kan bli flau, skamfull og avvist. Samtidig innebærer det mulige gevinster, som at man opplever seg som en del av et fellesskap på puben om morgenen.

METODE

Datamaterialet bygger på deltagende observasjon på seks barer i Oslo som åpner mellom klokken 8 og 9 om morgenen. Feltarbeidet pågikk i hovedsak i perioden mellom våren 2011 og våren 2013, men med enkelte besøk også de påfølgende årene. Til sammen har jeg gjennomført i overkant av 130 feltobservasjoner.

Alle de seks pubene er i Oslo by. Fire befinner seg på østkanten av byen, en på vestkanten og en midt i Oslo sentrum. De er alle hva man kan kalle «brune» puber. De er nokså slitte i stilen, med enkle trestoler og benker kledd med bomull, polyester eller skai. Belysningen er dunkel, og veggene i mørk tapet eller maling. Alle bortsett fra én har uteservering på gateplan når været tillater det. Fire av pubene er nokså små, med sitteplasser til mellom 20 og 30, mens de resterende to er rundt dobbelt så store. Gjestene danner ingen homogen gruppe, men en kan likevel si at en typisk morgendrikk på disse pubene er en mann mellom 50 og 70 år, enten pensjonist eller innrullert i en trygdeordning. Unntakene er noen få kvinnelige stamgjester, samt at det også kan dukke opp yngre menn og kvinner som mer tilfeldig ender opp på noen av disse stedene, f.eks. etter en langvarig fest. I tillegg er det noen få eksempler på gjester som jobber nattskift og som tar en øl før de skal hjem for å sove.

Min strategi som deltagende observatør var å opptre mest mulig som en hvilken som helst annen gjest. Jeg kjente ingen på forhånd, og i starten satt jeg for det meste for meg selv. Jeg drakk øl eller kaffe, bladde i en avis eller bare satt der, noe som er vanlige opptredener på disse stedene. Målet var imidlertid ikke bare å observere, men også å delta i samhandling med andre gjester. Slik kan begrepet «interaktiv observasjon» (Tjora 2012:55) være treffende for min tilnærming til feltet. Jeg hadde en forsiktig og relativt passiv framtoning og lot for det meste initiativet til samhandling komme fra den andre, men etter hvert ble jeg kjent med flere og kunne forvente å treffe noen jeg kunne sitte sammen med. Jeg var åpen om min forskerrolle når jeg pratet med andre gjester eller med bartendere. Ikke slik at jeg opplyste om det umiddelbart, men idet jeg tenkte at jeg muligens ville bruke noe av det vedkommende sa, fortalte jeg om grunnen til at jeg var der. Noen ble begeistret og ville med en gang fortelle mye, noen ble overrasket og trodde kanskje ikke helt på meg, mens andre ikke så ut til å bry seg. Observasjonene varte fra en liten halvtime til over fem timer, som oftest mellom en og tre timer. Jeg gjorde korte notater på telefonen eller i en liten notisbok underveis, og gikk direkte til kontoret etterpå og skrev mer utfyllende feltnotater.

Feltnotatene bestod av beskrivelser av gjester og deres atferd, av interaksjoner og situasjoner og gjenfortellinger av feltsamtaler.

Ideen til denne artikkelen sprang ut av observasjonene av de rolige morgenerne der tilsynelatende ingenting skjedde. I feltnotatene reflekterte jeg: «Er dette sosialt?» Dette ledet til ideen om å skrive om ulike måter gjestene er sammen på og hvordan det kan representere ulike former for fellesskap. Analyseprosessen fulgte en abduktiv tilnærming der empirien var utgangspunktet og teori underveis bidro til å forme de analytiske kategoriene (Alvesson & Sköldberg 2009). Alle feltnotatene var kodet før jeg begynte på denne artikkelen. Det var gjort med en induktiv strategi for ikke å være låst til bestemte perspektiver; kodene var tekstnære, detaljerte og mest mulig fri for teoretiske kategorier. Alle kodene som handlet om det sosiale, om interaksjoner og relasjoner ble hentet ut (f. eks.: «Beklager at jeg er sen», «Alene og snakker ikke med noen», «Ensomme folk her», «Fint og rolig her om morgenen», «Fast plass»). Dette ble videre kategorisert ut fra mer teoretisk informerte begreper, og det tegnet seg mønstre som handlet om ulike typer av samhandling, relasjoner og symbolske markører. Disse mønstrene ga grunnlag for å skille mellom tre ulike former for fellesskap som jeg har kalt: 1) Alene, sammen, 2) Tilfeldig sammen og 3) Sammen som vanlig.

ALENE, SAMMEN

Ut fra forventningene jeg hadde til det sosiale livet på disse pubene, var det mest overraskende at det var såpass vanlig å sitte for seg selv. I time etter time, dag etter dag, observerte jeg at en del gjester simpelthen var alene. De snakket aldri eller svært sjelden med andre. De kom alene, drakk noen øl og gikk igjen. Denne eldre mannen er et eksempel:

Den gamle mannen med avisene kommer rundt kl. 9. Han finner den vanlige plassen, legger fra seg avisene, og går så til baren og kjøper øl. Han ser som vanlig blid ut og hilser på bartenderen, men de snakker ikke noe utover det. Fra han kommer til jeg går, sitter han på samme plass uten å snakke med noen. Er i sin fjerde pils da jeg går kvart på elleve.

Denne mannen var til stede stort sett alle gangene jeg var på denne puben. Han er en stamgjest. Atferden varierte lite, derav ordet «vanlig» i utdraget fra feltnotatene. Andre stamgjester på dette stedet kan også sitte for seg selv, men samtidig ha et noe mer variert atferdsmønster. De kan veksle mellom ulike plasser; av og til snakker de med folk, andre ganger ikke. Mannen med avisene er et eksempel på en som har et svært forutsigbart atferdsmønster.

På en annen bar, ikke langt unna, opptrer mange gjester nokså likt mannen med avisene. Særlig gjennom de første morgentimene, men også utover formiddagen, kan det være meget rolig der. Det er en nokså liten bar med små bord omgitt av to stoler langs veggene, og et større bord i midten av rommet med plass til åtte. Baren er i enden av rommet, og med unntak av noen ferieuker i løpet av året er det alltid den samme kvinnelige bartenderen. Prisen for øl ligger rundt 15 kroner over de andre nærliggende stedene som åpner like tidlig. I løpet av en og samme uke skrev jeg i feltnotatene:

Dag 1: Det var ingen interaksjon mellom gjestene, de satt alle og leste i avis eller så på tv'en som sto på uten lyd ...

Dag 2: Samme stemning som i går den første timen, alle sitter for seg selv og leser avisen eller titter på tv'en som også i dag viste matprogram fra Travel Channel ...

Dag 3: Heller ikke i dag var det noen interaksjon. Gjестene satt for seg selv og leste avis eller tittet på tv (matprogram på Travel Channel i dag også) ...

Det var stort sett de samme gjestene til stede disse morgenene. Det var eldre menn, noen få med merker av høyt alkoholkonsum (rødmusset og noe hovent ansikt, skjelving på hendene som avtar med drikkingen), men de fleste kunne inngått i andre sammenhenger, for eksempel på et kontor eller en vanlig cafe, uten at de ville skilt seg ut. Flere gjester har sagt at det er mindre «rølpete» her enn på de andre stedene i nærheten. Bartenderen sørger f.eks. for å kaste ut folk som har drukket for mye eller ikke oppfører seg. Det er mer tilrettelagt for å sitte uforstyrret. At øl koster 15 kroner mer enn på stedene i nærheten, er en pris de er villig å betale for denne stemningen. Situasjonen er naken. Hva som blir sagt kan høres av de andre i rommet, noe som høyner terskelen for å ta initiativ til en samtale. Eventuelt er situasjonen også et utslag av den universelle tendensen mennesker har til imitasjon (Tarde 1903). Det er ikke nødvendigvis en ekstern årsak til denne stille alenegangen, det reflekterer heller det sosiale faktum at mennesker i de fleste tilfeller tilpasser seg sine umiddelbare sosiale omgivelser ved å gjøre som de andre gjør.

Hva består det sosiale av i disse situasjonene, rent bortsett fra at personene sitter i samme rom? Aksel Tjora foreslår begrepet «communal awareness» for å beskrive en type fellesskap som oppstår på cafeer der folk i utgangspunktet ikke *er* sammen (2013:120). Det dreier seg om at de er oppmerksomme på hverandre og samhandler på måter som gjør at de, til tross for de ikke kjenner hverandre eller er i vedvarende interaksjon med hverandre, opplever en form for fellesskap (jf. Cohen 1989). Det samme finnes på pubene. I utdraget fra feltnotatene ovenfor skriver jeg riktignok at det ikke var interaksjon mellom gjestene, men det stemmer ikke helt. Den foregår bare på subtilt vis og reflekterer det Goffman kaller «civil inattention» (1966:84). Det handler om å gi tilstrekkelig signal om at en verdsetter den andres nærvær, for deretter å trekke bort oppmerksomheten for å uttrykke at en ikke har noe ønske om å utforske relasjonen ytterligere. På puben om morgenen arter det seg ofte slik: Når en ny gjest kommer inn i rommet, løftes ofte blikkene til de som allerede er der. Kanskje er det en liten hilsen, et nikk med hodet, og bestilling av drikke krever et minimum av interaksjon. Av og til skjenker bartenderen øl og kommer med den på bordet uten at gjesten har foretatt seg noe, og det følges opp av gjesten med en takk, et smil eller lignende. Slike små, korte interaksjoner forekommer, uten at det resulterer i mer intensivt samvær. I tillegg kan hendelser sparke i gang samhandling, eksemplifisert gjennom noe som skjedde på en av disse rolige morgenene beskrevet ovenfor:

Det var en episode som skapte munterhet og latter i rommet da bartenderen skulle ordne noe med tanken og det plutselig kom en høy lyd. Folk lo, kommenterte, snakket om hjerteattakk. Det var tilløp til direkte interaksjon ved at folk så hverandre i øynene og lo sammen, men det ble ikke noe mer enn det.

Hendelsen viser betydningen av et «interaksjonspåskudd», som handler om at det oppstår en «... common reference or concern that legitimises an encounter, small-talk or a conversation» (Henriksen & Tjora 2014:2119). Det skjedde noe som brøt med den stille monotonien, og gjestene ble orientert mot noe felles, noe som genererte kommentarer, smil og latter. Ikke lenge etter var imidlertid den stille stemningen tilbake. Slike interaksjonspåskudd har potensial til å endre stemningen i rommet, til å «bryte isen» og skape en mer levende situasjon, men i dette tilfellet var endringen midlertidig. Mangel på eksterne igangsettere av interaksjon kan være en av grunnene til den vanligvis rolige stemningen, samtidig som det også er grunn til å tro at gjestene foretrekker det slik, siden det er slik stemningen vanligvis er og den situasjonen de vender tilbake til dag etter dag.

Hvorvidt man åpner for aktivt samvær eller ikke, signaliseres gjennom ulike væremåter. Dette har Album (2008:164) har gitt gode beskrivelser av blant pasienter som deler rom på sykehus. På puben om morgenen gir enkelte gjester ingen tegn på at de ønsker kontakt med andre. De sitter f.eks. begravd i en avis og letter sjelden på blikket, noe som fungerer som skjold mot sosial involvering (Goffmann 1966:38). Andre har oppmerksomheten mer rettet ut i rommet; de ser hva som skjer, selv om det for det meste skjer lite. Av og til oppsøkte jeg personer som satt slik. Da fortalte jeg gjerne kort hva som var mitt anliggende, og lurte på om jeg kunne slå meg ned. I utdraget under var vedkommende, en mann i 60-årene med en tilbakelagt karriere i det private næringslivet, først litt avvisende, men så åpnet han seg:

«Jeg sitter bare her og tar et par øl for å roe ned og for å komme i form. Skal møte noen eldre søsken nå kl. 10». Jeg sa at jeg ville ikke forstyrre og var i gang med å snu meg og gå tilbake, men så fortsatte han. Han sa at han kommer her for å sitte for seg selv, lese avisen og for å drikke noen øl. Han sa: «Ja, jeg er jo alkoholiker da». Jeg sa «å, ja» og nikket. Så sa jeg at jeg hadde lagt merke til det, at en del satt for seg selv på pubene om morgenen. Han fortalte videre om det, at dette var et sted han gikk til når han følte for å roe ned og ha en rolig stund for seg selv. Han sa at han alltid satt ved dette bordet, og at han kjente bartenderne og de ham. Sa senere at hun (bartenderen) på mange måter kjente ham bedre enn han gjorde selv.

Han hadde fast plass og bartenderne som kjente ham. Det er påpekt i en studie at bartenderne kan ha en slags terapeutisk rolle overfor gjestene (Cowen, McKim & Weissberg 1981). Graden av «terapi» er uvis i dette tilfellet, men stedet og de som jobber der utgjorde en ramme hvor han kunne «roe ned». Han snakket ikke mye med bartenderen denne dagen, men det er gjerne ikke så mye som skal til før det tilfredsstillende et sosialt behov. En liten hilsen og andre små interaksjoner med bartenderen er det som kreves for å iverksette den sosiale responsiviteten (Asplund 1987) og muligens gi en opplevelse av tilhørighet.

Selv om jeg endte opp med å prate med denne mannen, var han i utgangspunktet ikke klar for det. Den første reaksjonen var avvisende. Det hender også at andre gjester feilvurderer hvorvidt folk ønsker kontakt eller ikke:

En kvinne har vært i baren og kjøpt øl og går bort til en eldre mann og spør om hun kan sitte ved bordet hans. Han sier raskt og tydelig at «jeg sitter helst alene, takk». Hun svarer: «Har kjerringa forlatt deg, eller?» «Nei?!», sier han, høyt og irritert. Hun setter seg da ved bordet til høyre for meg.

Det var tydeligvis vanskelig både å avvise og å bli avvist. Å opprette kontakt involverer risiko, og situasjonen viser det sårbare potensialet ved interaksjon. Mannen ville nok helst

unngått å ta stilling til en slik forespørsel, kvinnen forventet nok en positiv respons, og slik må de relativt krasse reaksjonene tolkes.

De beskrivelser av atferd og interaksjon som jeg her har kalt «Alene, sammen», viser til en subtil form for fellesskap. Det er en «samling» mer enn «samvær» (Album 1996).¹ Album hevder at «[å] være på samme sted er ikke det samme som å være sammen» (1996:44). Til tross for lite direkte interaksjon, vil jeg like fullt hevde at man i dette tilfellet kan snakke om fellesskap. Grunnen til dette kan forstås ut fra den sosiale og materielle rammen. Gjestene befinner seg i en situasjon som skaper et skille mellom dem og resten av samfunnet: De drikker øl tidlig om morgenen på en vanlig hverdag. Det symbolske skillet er åpenbart. Og denne avvikende atferden gjør de sammen, i en atmosfære som ikke er fordømmende. Derimot møtes de av anerkjennende blikk og hilsener av andre gjester og av bartendere. Små gester kan formidle mening like mye som store ord, og gjennom slike subtile interaksjoner inntreffer den sosiale responsiviteten (Asplund 1987). Gjestene blir sett, og de får anledning til å svare, og slik dannes også grunnlag for opplevelse av fellesskap.

En interessant egenskap med denne form for fellesskap er at den er privat og upersonlig på samme tid: Privat i den forstand at gjestene eksponerer seg som morgendrikkere, en aktivitet som ikke står fremst i rekken av verdige for selvrepresentasjon. De blottlegger en last, mange vil kalle det en svakhet. Samtidig er den upersonlig, fordi personen i seg selv ikke er viktig. En person kan bli byttet ut med en annen, noe Goffmans (1983) skille mellom to grunnleggende former for identifikasjon kan belyse. Den ene handler om at en plasserer en annen i en sosial kategori, og den andre handler om å låse en annen til en bestemt individuell identitet. I denne Alene sammen-formen for fellesskap er det kategorien som står i sentrum. Det er ikke den unike personen i seg selv som er viktig – man kjenner gjerne ikke personen på bordet ved siden av – det viktige er *at* det er andre personer der en på et eller annet plan kan identifiseres seg med, at det er flere i samme båt.

TILFELDIG SAMMEN

Den andre formen for fellesskap har jeg kalt *Tilfeldig sammen*. Det dreier seg om et atferdsmønster hvor en drar på puben alene, uten avtale om å treffe noen, men likevel ender opp i samvær med en eller flere andre. Ofte treffer man noen man kjenner fra før, men det stiftes også nye bekjentskaper. Dette er en flytende form for fellesskap der relasjonene er løse og foranderlige – samvær én dag innebærer ikke nødvendigvis samvær dagen etter, selv om begge er til stede.

Olav er en mann i 50-årene som inntil for seks år siden levde et vanlig liv med fast jobb i det offentlige. Det skjedde mye vanskelig i livet hans på den tiden. Han var utbrent, mistet en god venn, og han hadde begynt å drikke jevnlig på kveldene. Til slutt ble han sykemeldt og havnet på fylla i seks år. Han drikker tett når han drikker, men tar små pauser innimellom som ofte inkluderer et opphold på en avrusningsklinikk.

Vi snakker litt om vennskap. Jeg spør om hvordan det er her, om de som sitter her er venner. «Vel, det kan jo være sånn at folk henger mye med hverandre her, men så har de ikke peiling på etternavnet. Og jeg

1. Albums begreper er en oversettelse av Goffmans (1966) begreper «gathering» og «encounter».

mener, det sier ganske mye. Hvor mye venner er en egentlig hvis en ikke vet etternavnet?», sier han videre. «Men det er jo noe av det som er deilig her også, at det er så uforpliktende».

Selv om man tilbringer mye tid sammen, knyttes det ikke nødvendigvis sterke, stabile bånd. Samværet er løst og foranderlig og reflekterer det Delanty omtaler som «hverdagslige» eksempler på fellesskap, noe som kjennetegnes av deres midlertidige og skjøre natur (2010:112). Man kan sitte sammen med noen én dag og noen andre dagen etter. Fordelen med dette er at man unngår alenegang, samtidig som man unngår å forplikte seg. Selv om man kan være sammen gjentatte ganger, står relasjonens karakter nokså fast – den er uforpliktende og krever ikke mye. I en samtale med Robert, en mann i 40-årene som på det tidspunktet ikke hadde vært ute på morgenpils på en stund, men som nå var i en av sine drikkeperioder, hevdet han følgende om relasjonene:

«Tror ikke det er så mange som egentlig er venner. Vennskap sitter løst her. Man husker best den siste man snakket med». Jeg spør om han har kontakt med noen av dem her utenom puben. Robert rister på hodet. «Nei, det er bare her».

Relasjonens grenser går ved inngangen til puben. En måte å se dette på, er at de ikke vil betrakte situasjonen de er i som bærende for framtiden. De ønsker seg et annet sted, om ikke umiddelbart så i hvert fall på sikt. Hvis man ikke legger for mye i potten, hvis man unngår å investere for mye i disse relasjonene, vil det også være lettere å bryte ut. Relasjonene som dannes er ikke ment for framtiden. Olav, som er av den sosiale typen og sjelden sitter alene, uttrykte det slik da jeg kommenterte at han så ut til å kjenne de fleste: «Kjenner alle, men ingen er venner».

Men selv om vennskap sitter løst og det i mange tilfeller er bånd som lett brytes, betyr ikke det at relasjonene mangler egenskaper som forbindes med nærhet. Folk bryr seg. Da en stamgjest på et par av pubene gikk bort, ble det for eksempel samlet inn penger til et blomsteroppsett til begravelsen, og det ble satt fram lys og et stykke papir inne på puben hvor folk kunne skrive noen ord. Det ble omtalt som en fin gest og satt pris på av gjestene. I tillegg oppstår det nærhet og solidaritet som baseres på sammenfall i erfaring, noe som også er funnet i studier av narkotikamiljøer (Fast, Small, Wood & Kerr 2009; Sandøy 2015). Mange av gjestene på disse pubene drikker svært mye, og mange omtaler også seg selv som alkoholikere. Det er en åpenhet rundt dette, både i ord og handling. Siden de fleste har kjent på smerten, ubehaget og utfordringene som følger av mye drikking, kan man møte en forståelse på disse pubene som en ikke ville gjort andre steder. Mange uttrykker nettopp det at man ikke trenger å late som man er noe bedre, som en av de positive sidene ved den sosiale omgangen på disse stedene. Når gjestene sier at «en kan komme som en er», kan det betraktes som tegn på intimitet og åpenhet. På mange arenaer i samfunnet møter en bestemte forventninger om oppførsel, om framtoning og om hva som kan sies. På puben om morgenen er det annerledes. En av gjestene uttrykte det slik: *Folka her har sluttet å late som. Det er et bergensk uttrykk for det. Hva er det igjen, jo, de har ræven bar. De har sluttet å bry seg om forskjellige ting, de later ikke som noe.* Dette er bare en del av sannheten, ettersom det også uttrykkes distinksjoner og lages hierarkier som gjestene navigerer etter i sine selvpresentasjoner (Skjælaaen 2016). Men disse lokalt tilpassede distinksjonene er likevel rommelige

nok til at atferd som i de fleste tilfeller ville møtt fordømmelse kan finne tilstrekkelig støtte, blant annet via løse bånd som er etablert. Følgende hendelse kan illustrere:

En dame jeg ikke har sett før, kanskje i 50-årene, som Espen hilser på, setter seg rett bortenfor. Hun har kjøpt en øl men sliter med å drikke av den pga. skjelving. Espen sier at hun burde hatt et sugerør. Hun mumler først noe om at det sikkert går bra, men litt etterpå reiser hun seg og sier hun skal spørre om de har et. Espen spør om han skal spørre for henne. Han stikker inn og kommer ut igjen med et sugerør. Gir det bare til henne og sier ikke noe mer. Hun drikker litt over halve ølen med sugerør, og så går hun uten å si noe.

Det er grunn til å tro at denne eldre damens problem ville blitt oversett, eventuelt uglesett, på de fleste andre steder. På denne puben var hun derimot omgitt av mennesker som kunne se hva hun trengte og som verken var likegyldige eller moralsk fordømmende. Motsatsen til den sosiale responsiviteten, asosial responsløshet, er når mennesker møtes som abstrakte rollefigurer, som i dette tilfellet kunne vært en hjelpeløs alkoholiker, og ikke som konkrete personer (Asplund 1987:11). Espen kjente til denne kvinnen fra før, og hun møtte hos ham forståelse for sitt problem og en løsning som krevde innlevelse og erfaring.

Å være blakk er en utfordring når man trenger en øl. På noen av pubene får enkelte av gjestene kjøpe øl på kreditt, men det er forbeholdt noen få som har vist at de betaler tilbake. Det er heller ikke lovlig, så bartenderne er tilbakeholdne med slike praksiser. Pengeproblemer er imidlertid noe de løse relasjonene på puben kan bistå med.

Den fyldige mannen kommer gående og stopper opp foran oss. Han spør P. om han har mulighet til å låne ham penger til en øl. Han sier han allerede skylder ham en, og at det blir to hvis han får låne nå også. Han sier at han kan betale tilbake snart. P. svarer at det går bra og tar fram en hundrelapp. Han ber ham komme tilbake med resten. Mens han er inne og kjøper øl, spør jeg om det er mange som ber om å låne for tiden. Han sier det er i meste laget og at han prøver å unngå det. Jeg spør om folk betaler tilbake, og han svarer at de fleste gjør det, blant annet han som lånte nå. Da er det ikke noe problem, sier han. Rett etterpå kommer den andre ut igjen med vekslepengene og sier takk.

Den siste uken før trygde- og pensjonsutbetalingene er det mindre folk på pubene, og mange har lite eller ingen penger mellom hendene. Hvis man er en av dem som har penger, blir det lett en jevn tilstrømning av folk som vil låne. Det kan bli i meste laget, som for vedkommende i utdraget over, men fordelene er at man selv kan få låne ved en annen anledning. Det foreligger ingen plikt til å drikke sammen med den man har fått låne penger av, men slike transaksjoner foregår mellom folk som i det minste kjenner til hverandre og som en eller flere ganger har vært sammen.

Det jeg her kaller *Tilfeldig sammen* er en vanlig form for fellesskap på pubene som åpner tidlig om morgenen. Relatert til det overnevnte skillet mellom samlinger og samvær, snakker vi her om det siste – det dreier seg om personer som er i direkte interaksjon med hverandre, det er ingen tvil om at de *er* sammen. Samværet kan være forventet, også hvem man er sammen med, men det er ikke planlagt gjennom avtaler. Og nære relasjoner er verken utgangspunktet eller målet for samværet. Som jeg kommer tilbake til nedenfor, er det heller sosiabiliteten (Simmel & Hughes 1949), samværet for samværets skyld, som preger samhandlingen i denne formen for fellesskap.

SAMMEN SOM VANLIG

Den tredje formen for fellesskap kjennetegnes av et fast mønster av sosial interaksjon med bestemte andre. Det er snakk om grupper av mennesker som jevnlig er sammen, og de relasjonelle båndene er sterkere enn i de foregående fellesskapsformene. Hyppigheten av samværet kan variere; poenget er at man er sammen med andre, og det er forventet hvem andre man er sammen med, enten via avtaler eller, som i det første eksempelet her, gjennom et mønster som er etablert over tid.

Stedet hvor denne formen for fellesskap er tydeligst, ligger på hjørnet av et kvartal i en relativt trafikkert gate i en bydel øst i byen. Lokalet består av to rom, hvorav det ene fyller et biljardbord i nesten hele rommet. Hovedrommet er rektangulært, med baren plassert i et hjørne og videre langs den ene langveggen. I tillegg til noen barkraker inntil baren, er det rundt 40 sitteplasser fordelt rundt små bord som står ganske tett inntil hverandre. Stedet åpner klokken åtte om morgenen, og det er stort sett alltid noen på plass da. En gang da bartenderen var litt forsinket, sto flere gjester på utsiden og ventet.

Tre menn fra vel 60 til 80 år har faste plasser ved et av bordene rett innenfor døren. Lars er yngst av dem, og drikker bare kaffe. Første gang jeg snakket med ham, fikk jeg hint om gruppen av stamgjester.

Jeg spurte om han ofte var her. «Ja», sa han, «jeg er her stort sett hver dag, jeg. Har vært her i nesten ti år jeg nå». Jeg smilte og sa jøss eller noe, og spurte om det var flere sånne stamgjester. Han sa de var en gjeng på tre–fire stykker som stort sett alltid var der. Det var han i hjørnet, og så pleier det å sitte en der (pekte til høyre for seg). «Hvor er han i dag, da?», «Nei, han er sikkert syk eller noe».

Han refererte til denne lille gruppen som sitter sammen «stort sett alltid». Her er utdrag av feltnotatene fra første gang jeg snakket med den eldste, som var over 80 år:

Etter en stund fortalte jeg om prosjektet mitt og at jeg hadde snakket med Lars litt i det siste. Spurte om han var en av de faste. Han sa «Nei, jeg er ikke så ofte her jeg. Ikke så ofte som ham», og nikket mot Lars. «Nei, ikke mer enn de siste 15 årene», sa Lars og lo. Den eldste lo tilbake og sa at han hadde vært på dette stedet siden det åpnet. Jeg spurte om han var der ofte. «Ja, hver dag. Kommer kl. 8. Kommer her hver dag til frokost». «Hver dag, ja?». «Ja, stort sett hver dag. Jeg våkner så tidlig, vet du. Kl. 5 er jeg våken». «Jøss, det var tidlig».

Som hos mange eldre mennesker startet dagen tidlig, og den første turen ut endte på denne puben, «til frokost», som han sa. Han var i forbløffende god form, sitt daglige inntak av øl og rulletobakk og alderen tatt i betraktning. Han hadde en mer rastløs framtoning enn de to andre. Han satt mer urolig på stolen, gikk korte turer rundt omkring og utenfor. De to andre kunne sitte nærmest urørlig over lengre tid og var mer tilbakelemt i stilen.

Akkurat som rundt spisebordet i mange hjem, var det etablert faste plasser for denne gjengen. Harald hadde hjørneplassen inntil veggen rett innenfor døren, en plass som ga oversikt over hele rommet. En dag han ikke var til stede, satt jeg på den plassen og pratet med Lars:

Jeg ser at Harald kommer utenfor, og sier til Lars at jeg vel bør flytte meg bort fra den faste plassen hans. Han indikerer at det er helt ok, men at jeg bare kan flytte meg litt til høyre. Da Harald kommer inn, sier

jeg at jeg hadde sittet på plassen hans. Han svarer: «Ja, jeg ble informert om det», og smiler. Noen utenfor hadde altså sagt det til ham. Han kjøper en kaffe og setter seg på sin faste plass.

Han smilte da han sa det, og som de andre sitatene overfor tyder på, snakket de om de faste rutinene med humor. Samtidig la de ikke skjul på at stedet og den sosiale omgangen der var helt sentralt i livet deres, noe dette utdraget også indikerer:

Jeg spurte hvordan det hadde vært hvis dette stedet måtte stenge. Harald: «Uff, da vet jeg ikke hva jeg skulle gjort. Hadde vært krise, egentlig. Eller hva sier du, Lars?» Lars bare ristet på hodet.

Puben med denne gjengen utmerket seg med et mer rutinemessig og forutsigbart sosialt liv enn de andre. Den sosiale betydningen av puber og cafeer har blitt begrepsfestet som «third places», som en slags tredje sosiale institusjon etter familie og hjem (first) og arbeid (second) (Oldenburg 2013). Oldenburg er blant annet opptatt av at «third places» er en arena hvor mennesker får spilt ut et bredere spekter av roller enn de gjør hjemme og på arbeid. En slik analyse er nok treffende for mange puber og cafeer, men ikke helt utfyllende for å beskrive morgenpubenes funksjon for de faste gjestene. Ettersom mange bor alene og de færreste er i arbeid, mangler de i stor grad «første» og «andre» plass, de to institusjonene som kan sies å «... anchor our lives» (Oldenburg 2013:8). Denne mangelen gjelder også for mange av gjestene som søker de mer flyktige fellesskapsformene, men kanskje er det særlig for deltagerne i de etablerte fellesskapene at morgenpubene har potensial til å fylle rollen som første eller andre sted. I fellesskapsformen, «Sammen som vanlig», gjelder faste rutiner og roller som nettopp kan fungere som et «anker» i tilværelsen. Puben er ikke stedet for utfoldelse og selvrealisering som de ikke får utløp for andre steder, men for mange *det* stedet de i det hele tatt tilbringer tid sammen med andre.

Også på andre puber fantes mer eller mindre faste grupperinger. På en av dem var det særlig rundt baren at noen hadde sine faste plasser, og det var stort sett daglig de samme menneskene.

Etter en stund kom en ny gjest inn døren, da sa karen i baren: «Skulle ikke du stemplet inn for lenge siden?», «Jo, jeg skulle vel det. Men jeg var borte på (annen bar)». «Du får trekk i øl for å komme så sent, vet du».

Her ble det brukt humoristiske analogier fra arbeidslivet som en illustrasjon på det faste og rutinemessige. På denne puben hadde også bartenderen en sentral rolle for hvordan det sosiale utspilte seg. Hun var aktivt med i samtaler, ofte med en skarp og humoristisk tone. Hun var også leverandør av sugerør en gang en av stamgjestene skalv slik at han ikke klarte å drikke ølen:

Kiel sier til bartenderen at han er under broen så hun kan bare tappe i en øl til ham. De gjør også plass til ham i hjørnet. Han virker litt stresset når han kommer inn. Alle ser på ham (Kiel, kona, bartenderen, vestlendingen og jeg) og han sier hei og går skjelvende mot baren. Kiel sier at stolen er ledig og det står en øl klar til ham. Han sier takk og setter seg. Han prøver å drikke av ølen, men skjelver såpass at han ikke klarer å løfte glasset, det skvulper over. Ingen påpeker det. Etter at ølen har stått urørt en stund sier Kiel at han må smake på drikken sin. Da sier han at han er så dårlig at han ikke klarer det. Han prøver en gang til, men klarer det fortsatt ikke. Klager over dårlig form igjen. Etter en stund spør han bartenderen om han kan få sugerør. Hun finner det fram, men begynner så å spøke. Han klarer nemlig ikke det heller, og

hun ler og spør om hun skal holde sugerøret for ham. Hun gjør det, og han får i seg noen slurker. Hun ler, men sier samtidig at det er stygt å le av dette, hun klarer bare ikke la være. De andre rundt baren smiler også av situasjonen.

Det er lett å tenke seg at bartendere på andre steder ikke ville bidratt med samme service. Framfor å tilby sugerør og til og med holde det for ham, ville bartendere flest tilbudt kaffe, eventuelt bedt vedkommende om å forlate lokalet. Her var relasjonene etablert, og det var takhøyde for slike alternative handlingsmuligheter. Episoden er et eksempel på hvordan anerkjennelse gjennom solidaritet, Honneths (2008) tredje anerkjennelsesform, kan komme til uttrykk. Mannen som trengte sugerør var ønsket i gruppen som satt der. De gjorde plass da de så ham borti gaten og ba bartenderen gjøre klar en øl, gester som uttrykker at han ble regnet som en del av, og dermed som bidragsyter, til fellesskapet. Da det viste seg at han var i dårlig form, kom bartenderen til unnsetning, og det hele utviklet seg til en situasjon som skapte munterhet i all sin tragedie, ikke avvisning og fordømmelse.

Cavan (1966) lager i sin bar-etnografi en typologi av barer hvor én type kalles «The Home Territory Bar». Slike barer kjennetegnes av at en gruppe opptrer som om stedet var deres eget hjem. De tilbringer mye tid der, er med de samme menneskene, de har regning i baren som det ikke haster å gjøre opp for, de har gjerne faste plasser, og det er en etablert og forutsigbar relasjon med bartenderen. I tillegg er de opptatt av å beskytte og bevare stedet som det er; blant annet kan de være skeptiske til nye gjester. Det er en treffende beskrivelse på de faste, etablerte fellesskapene på morgenpubene.

DISKUSJON

Det er den sosiale dimensjonen med morgenpilsen som er undersøkt i denne artikkelen. Men hva med alkoholen? Med enkelte unntak – noen få drikker kaffe fordi de er tørrlagt eller fordi de har en pause – drikker gjestene på disse stedene alkohol, som oftest i form av øl. Uten alkohol hadde de fleste vært andre steder og disse konkrete fellesskapene forvitret. Sånn sett er alkoholen kjernen eller utgangspunktet for fellesskapene her, på samme måte som fotballkampen er det for supportere og gudstjenesten for kristne fellesskap. Legges klubben eller kirken ned, forvitrer også fellesskapene som er knyttet til dem. Det er også lett å se for seg at på fotballkampen vil noen være alene blant de mange, noen sammen med tilfeldige andre, og noen vil være med de samme som de alltid er sammen med. Folk søker fellesskap på forskjellige måter med utgangspunkt i en interesse, en verdi eller et behov, det være seg fotball, Gud eller alkohol.

Samtidig som fellesskapene rundt morgenpilsen har likhetstrekk med andre fellesskap, er det forskjeller som kan relateres til den tingen eller interessen mennesker er samlet rundt. Å drikke øl er en symbolsk handling det er knyttet mange verdier og holdninger til, og det å drikke om morgenen går på akkord med disse. Derfor kan det være et skamfullt valg å gå på puben og drikke øl om morgenen. Det bryter ikke bare med vanlige drikkenormer, det bryter med normer for akseptert livsførsel – øl på morgenen symboliserer avvik og desintegrasjon fra samfunnet. Fellesskapene jeg har identifisert på disse pubene, har det felles at de tar form i en kontekst som er avvikende. I tråd med Cohens (1989) og Delantys (2010) perspektiver på fellesskap, blir det symbolske avviket noe som kan binde sammen

dem som deler det. Det er begrenset hvilke sosiale arenaer en kan oppsøke om trangen eller lysten på øl melder seg tidlig på morgenen. Puben blir en trygg havn som i tillegg til øl tilbyr muligheten til å få tilfredsstilt grunnleggende sosiale behov. Jeg har løftet fram den sosiale responsiviteten (Asplund 1987) og behovet for anerkjennelse (Honneth 2008) som eksempler på slike sosiale dimensjoner. Ofte er disse aspektene åpenbare på pubene, der folk sitter sammen og prater. Men det har vært et poeng å vise at selv i de tilfeller der det ikke skjer så mye, der det tilsynelatende er sosialt distansert og reservert, berøres disse dimensjonene. Små, subtile interaksjoner gir gjestene anledning til både å se og bli sett, og gir grunnlag for å oppleve anerkjennelse av det man gjør og den man er.

Men selv om gjestene på puben deler det avvikende i å drikke øl om morgenen, ville det vært en tynn beskrivelse å omtale gjestene som deltagere i ett fellesskap. Det sentrale poenget med artikkelen er å vise at fellesskap tar form på nyanserte måter. Grunnlaget for å konstruere de tre ulike typologier har i hovedsak med ulike typer av interaksjon og med ulike typer av relasjoner å gjøre. Grovt sagt er interaksjonene subtile og relasjonene svakest i den første formen, «Alene, sammen». Gjestene sitter alene og deltar lite i direkte interaksjon med hverandre. I fellesskapsformen jeg har kalt «Tilfeldig sammen», foregår direkte samhandling mellom gjestene. De er sammen, men de sosiale båndene er flyktige. Samvær én dag trenger ikke bety samvær neste dag, og gjestene betrakter ikke hverandre nødvendigvis som venner. I den siste formen, «Sammen som vanlig», er interaksjonene direkte og relasjonene mer stabile. Gjestene som deltar i slike fellesskap møtes hyppig, gjerne hver eneste dag, og båndene som knyttes blir dermed sterkere.

Goffman (1966) skriver om normer for oppførsel knyttet til sosiale relasjoner i det som kan kalles bekjentskapskrets. De to første fellesskapsformene jeg har identifisert – Alene, sammen og Tilfeldig sammen – samsvarer med disse av Goffmans analyser. Det dreier seg om samvær, mer eller mindre gjennom direkte interaksjon, blant mennesker som ikke kjenner hverandre spesielt godt, som ikke vil betrakte hverandre som «nære». Det er relasjoner som er etablert på puben, men de betegnes ikke nødvendigvis som «vennskap». Utgangspunktet for involvering med bekjente handler om kognitiv og sosial anerkjennelse av den andre (Goffman 1966:113). Det kognitive dreier seg om å plassere vedkommende i sin hukommelse, det sosiale handler om åpent å anerkjenne den andres tilstedeværelse ved direkte samhandling. Den sosiale responsiviteten (Asplund 1987) iverksettes i disse situasjonene. Ved å oppsøke puben har gjestene mulighet til å «svare», gjøre handling til samhandling. Det kan skje ved subtile gester som øyekontakt og en liten hilsen, eller ved å inngå i samtaler og sitte sammen. Samværet i slike tilfeller har ofte karakter av det Simmel og Hughes (1949) kaller sosiabilitet, altså at det dreier seg om samvær for samværets skyld. Det sentrale er at en ikke er alene, at alenegangen er «... resolved into togetherness, a union with others» (Simmel & Hughes 1949:255). Da samtaler man om ukontroversielle emner som ikke setter sosiabiliteten på prøve. Hvilke tema dette kan være, har lokale variasjoner. På puben om morgenen kan sosiabelt snakk handle om ens forhold til alkohol, at en har drukket i to uker i strekk eller at en nylig har vært på avrusning, altså tema som i de fleste andre tilfeller ville være for personlige og sette motparten i en ubehagelig posisjon. Formen for slik interaksjon er generell, men innholdet er lokalt tilpasset.

Som Delanty (2010) hevder, er mange fellesskap i vår tid skjøre. Heller enn stabile sosiale strukturer, bygger de ofte på ritualiserte former for samhandling som må skapes og

gjenskapes fra gang til gang. Jeg har i analysen i hovedsak fokusert på samhandling hvor interaksjonsritualene fungerer, hvor anerkjennelse og opplevelse av tilhørighet oppstår og reproduseres. Det finnes imidlertid eksempler på situasjoner hvor ekskludering og fravær av anerkjennelse forekommer. Det foregår normdannelser som ekskluderer og danner hierarkier, noe jeg har beskrevet i en annen artikkel fra samme studie (Skjælaaen 2016). Noen går f.eks. ikke på en bestemt bar fordi de ikke vil identifisere seg med det typiske klientellet der, som de betrakter som alkoholikere av «lavere rang». Og de kan gi uttrykk for at de samme menneskene ikke er velkomne på «deres» pub. Slike distinksjoner ble uttrykt blant enkelte deltakere i fellesskapsformen «Alene, sammen», eksempelvis ved at de ikke ønsket «rølp» på puben de brukte. Men normdannelser av den typen kom sterkere til uttrykk via fellesskapene jeg har kalt «Sammen som vanlig», og gir assosiasjoner til den sosiale lagdelingen Anderson (1978) fant blant klientellet rundt bar/spritsjappa «Jelly's Place», hvor «regulars» distanserte seg fra «hoodlums» og «wineheads» ut fra ideer om verdighet. Det var først og fremst blant de faste grupperingene, de som har størst grad av eierskap til både stedet og fellesskapet de er en del av, at slike ekskluderende normdannelser ble konstruert.

Men ekskluderende situasjoner kan en unngå når en først har erfart og identifisert dem, og det dominerende mønsteret på disse pubene er at interaksjonene «lykkes». Det er i tråd med Asplunds (1987) argumentasjon over den sosiale responsivitetens elementære karakter – med mindre det er spesielle hindre i veien, opptrer mennesker først og fremst på imøtekommende og vennlige måter. Det samsvarer også med Delantys (2010) understreking av tilhørighet framfor grensedragninger som kjernen for fellesskap. Rett nok er de symboliske grensene sentrale når det gjelder fellesskapene blant morgendrikkene, men med unntak av tilfellene beskrevet ovenfor, konstrueres ikke grenser med den hensikt å lage skiller mellom dem og ikke-deltakere. Morgendrikkene driver med noe som skiller dem ut uansett – grensene er der allerede. De har felles interesse i å skape grunnlag for tilhørighet, og det gjøres ved å anerkjenne den andre som også sitter der. Når de drikker om morgenen, gjør de feil ting til feil tid, men sammen gjør de det på rett sted.

REFERANSER

- Alasuutari, P. (1992). *Desire and Craving: A Cultural Theory of Alcoholism*. New York: SUNY Press.
- Album, D. (1996). *Nære fremmede. Pasientkulturen i sykehus*. Oslo: Tano
- Album, D. (2008). Helt alminnelige pasienter. I A. Tjora (red.), *Den moderne pasienten* (s. 157–173). Oslo: Gyldendal.
- Alvesson, M. & Sköldböck, K. (2009). *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research*. London: Sage.
- Anderson, E. (1978). *A Place on the Corner*. Chicago: University of Chicago Press.
- Asplund, J. (1987). *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Korpen.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press.
- Buvik, K. & Rossow, I. (2015). Factors associated with over-serving at drinking establishments. *Addiction*, 110(4), 602–609. DOI: [10.1111/add.12843](https://doi.org/10.1111/add.12843)
- Cavan, S. (1966). *Liquor License: An Ethnography of Bar Behavior*. Chicago: Aldine Pub. Co.
- Cohen, A. P. (1989). *Symbolic Construction of Community*. London: Routledge.
- Cowen, E. L., McKim, B. J. & Weissberg, R. P. (1981). Bartenders as informal, interpersonal. *American Journal of Community Psychology*, 9(6), 715–729. DOI: [10.1007/bf00896251](https://doi.org/10.1007/bf00896251)

- Delanty, G. (2010). *Community* (2. utg.). New York: Routledge.
- Douglas, M. (1987). *Constructive Drinking: Perspectives on Drink from Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fast, D., Small, W., Wood, E. & Kerr, T. (2009). Coming 'down here': Young people's reflections on becoming entrenched in a local drug scene. *Social Science & Medicine*, 69(8), 1204–1210. DOI: [10.1016/j.socscimed.2009.07.024](https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.07.024)
- Fox, J. G. & Sobol, J. J. (2000). Drinking patterns, social interaction, and barroom behavior: A routine activities approach. *Deviant Behavior*, 21(5), 429–450. DOI: [10.1080/01639620050085834](https://doi.org/10.1080/01639620050085834)
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, NY: Anchor.
- Goffman, E. (1963). *Stigma. Note on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Penguin Books.
- Goffman, E. (1966). *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: Free Press.
- Goffman, E. (1983). The interaction order: American Sociological Association, 1982 presidential address. *American Sociological Review*, 48(1), 1–17. DOI: [10.2307/2095141](https://doi.org/10.2307/2095141)
- Goffman, E. (2005). *Interaction Ritual: Essays in Face to Face Behavior*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Graham, K. & Homel, R. (2008). *Raising the Bar: Preventing Aggression in and around Bars, Pubs and Clubs*. Cullompton: Willan Publishing. DOI: [10.4324/9781843925446](https://doi.org/10.4324/9781843925446)
- Henriksen, I. M. & Tjora, A. (2014). Interaction pretext: Experiences of community in the urban neighbourhood. *Urban Studies*, 51(10), 2111–2124. DOI: [10.1177/0042098013505891](https://doi.org/10.1177/0042098013505891)
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse. Om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk*. Oslo: Pax.
- LeMasters, E. E. (1975). *Blue-Collar Aristocrats: Life-Styles at a Working-Class Tavern*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Oldenburg, R. (2013). The café as a third place. I A. Tjora & G. Scambler (red.), *Café Society* (s. 7–22). New York: Palgrave Macmillan. DOI: [10.1057/9781137275936.0005](https://doi.org/10.1057/9781137275936.0005)
- Peele, S. & Grant, M. (1999). *Alcohol and Pleasure: A Health Perspective*. London: Brunner/Mazel.
- Sandiford, P. J. & Divers, P. (2011). The public house and its role in society's margins. *International Journal of Hospitality Management*, 30(4), 765–773. DOI: [10.1016/j.ijhm.2010.12.008](https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2010.12.008)
- Sandøy, T. A. (2015). Group solidarity in a hostile milieu: Immigrant experiences in a street-based drug scene. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 22(3), 232–238. DOI: [10.3109/09687637.2014.993921](https://doi.org/10.3109/09687637.2014.993921)
- Simmel, G. & Hughes, E. C. (1949). The sociology of sociability. *American Journal of Sociology*, 55(3), 254–261. DOI: [10.1086/220534](https://doi.org/10.1086/220534)
- Skjælaaen, Ø. (2016). How to be a good alcoholic. *Symbolic Interaction*, 39(2), 252–267. DOI: [10.1002/symb.224](https://doi.org/10.1002/symb.224)
- Tarde, G. (1903). *The Laws of Imitation*. New York: Henry Holt.
- Taylor, C. (1994). The politics of recognition. I A. Gutman (red.), *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition* (s. 25–73). Princeton: Princeton University Press.
- Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tjora, A. (2013). Communal awareness in the urban café. I A. Tjora & G. Scambler (red.), *Café Society* (s. 103–126). New York: Palgrave MacMillan. DOI: [10.1057/9781137275936.0010](https://doi.org/10.1057/9781137275936.0010)
- Zerubavel, E. (1985). *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Østerberg, D. (1977). *Samfunnsnotsetninger: Et samfunnsetisk essay*. Oslo: Tanum-Norli.